

شناسایی ظرفیت‌های توسعه دریا محور در خلیج فارس با تحلیل ماتریس SWOT (مطالعه موردی استان بوشهر)

حمزه شیخیانی^۱

مجید قربانی^۲

(تاریخ دریافت ۱۴۰۴/۷/۲۵ - تاریخ تصویب ۱۴۰۴/۱۱/۲۸)

نوع مقاله: علمی پژوهشی

چکیده:

هدف از این پژوهش، شناسایی ظرفیت‌های توسعه دریا محور در خلیج فارس است. برای رسیدن به این هدف، از روش توصیفی تحلیلی و ابزار ماتریس SWOT استفاده شده است. به همین منظور با استفاده از نظرات ۱۷ نفر از کارشناسان آشنا با حوزه دریا، نقاط قوت، ضعف، آسیب‌ها و تهدیدهای توسعه دریا محور در خلیج فارس شناسایی شده و به مطالعه موردی استان بوشهر پرداخته شده است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد مهم‌ترین نقاط قوت توسعه دریا محور در استان

^۱ - دانش‌آموخته دکتری اقتصاد دانشگاه شیراز، پژوهشگر و مدرس دانشگاه، بوشهر، ایران.

^۲ - استادیار گروه مدیریت و حسابداری، دانشگاه ملی مهارت، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)

بوشهر، وجود بندر تجاری و صیادی و وجود زیرساخت‌های لازم برای صادرات و واردات محصولات شیلاتی و وجود ۹۳۶ کیلومتر مرز دریایی و ۷۰۷ کیلومتر مرز کرانه‌ای و بیشترین مرز دریایی کشور با خلیج فارس است. مهم‌ترین نقاط ضعف توسعه دریا محور در استان بوشهر نیز کمبود زیرساخت‌هایی مانند انرژی، آب و برق و نبود امکان حمل‌ونقل ریلی و مناسب نبودن راههای ارتباطی استان بوشهر به مرکز کشور است. مهم‌ترین فرصتهای توسعه دریامحور در استان بوشهر، امکان ایجاد مشاغل جدید و پایدار در زمینه فرآوری و بسته‌بندی محصولات شیلاتی و امکان توسعه مناطق گردشگری در سواحل استان و توان ایجاد گردشگری بین‌المللی است؛ مهم‌ترین تهدیدهای موجود نیز تخریب محیط‌زیست دریایی، آلودگی‌های ناشی از صنعت و کشاورزی، تغییرات اقلیمی، افزایش سطح دریا، افزایش غلظت دریا ناشی از آب‌شیرین‌کن‌ها و انباشت فلزات سنگین است.

واژگان کلیدی: خلیج فارس، توسعه دریامحور، دریا، ماتریس SWOT

۱- مقدمه

امروزه دریا سهم بزرگی از اقتصاد را به خود اختصاص داده است. نزدیک به ۴۰ درصد جمعیت جهان در سواحل زندگی می‌کنند و بنا بر آمارها سهمی به ارزش ۱۵۰۰ میلیارد دلار در اقتصاد جهان دارند و پیش‌بینی شده است که این سهم در ۲۰ سال آینده با افزایش دو برابری به ۳ هزار میلیارد دلار برسد. بر اساس آمار بانک جهانی، اقتصاد دریا^۱ در اروپا، برای پنج میلیون و چهارصد هزار نفر اشتغال ایجاد کرده و ارزش افزوده‌ای بالغ بر ۵۰۰ میلیارد یورو را در هر سال برای اروپا به همراه داشته است (World Bank, ۲۰۱۷).

استفاده از دریاها و اقیانوس‌ها با توجه به ذخایر و منابع عظیمی که دارند، نقشی حیاتی و مؤثر در پایداری اقتصادی^۲ ایفا می‌کند. کشورهای آبی، سهم و بهره بیشتری از این اقتصاد دارند. ایران نیز با داشتن ۵۸۰۰ کیلومتر نوار ساحلی کشوری دریایی محسوب می‌شود؛ اما در میزان استفاده از

^۱ - Maritime Economy

^۲ - Economic Sustainability

این نعمت خدادادی چندان موفق نبوده است. بیشترین فعالیت در عرصه سواحل کشور، مربوط به محدوده‌های شهری و روستایی و تأسیسات بندری و نظامی است که همه اینها حدود ۵ درصد از ظرفیت سواحل کشور را به خود اختصاص داده‌اند و حدود ۹۵ درصد از این ظرفیت مورد توجه قرار نگرفته است. هرچند که در طول یک دهه اخیر در اسناد بالادستی و سیاست‌گذاری‌های اقتصادی، کلیدواژه «اقتصاد دریا» بسیار تکرار شده، اما سهم آن در توسعه و اقتصاد کشور بسیار ناچیز بوده است.

بنا بر اعلام مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، اقتصاد دریا محور^۱، راهبردی اساسی، توسعه‌ای، کنش‌گرا و تحول‌آفرین است و هرچند در طول سال‌های گذشته از عملیاتی‌شدن اهداف مورد انتظار توسعه‌ای در بخش اقتصاد دریا غفلت شده است، اما با گذشت زمان، موضوع توجه به ظرفیت عظیم اقتصاد آبی^۲ از حاشیه به متن آمده است.

در سند تحول دولت سیزدهم، اهمیت بهره‌گیری از اقتصاد دریا، یک ظرفیت مورد توجه بوده است و پیش‌تر نیز در برنامه‌های توسعه و سیاست‌های کلی برنامه ششم ابلاغی مقام معظم رهبری (مد ظله‌العالی) بر این موضوع تأکید شده بود. با در نظر گرفتن اینکه خلیج فارس یکی از نقاط مهم و استراتژیک در جهان محسوب می‌شود، سواحل آن نیز دارای موقعیتی قابل توجه در شکل‌گیری شهرها است.

ایران به لحاظ قرار داشتن دریای خزر در شمال و خلیج فارس و دریای عمان در جنوب، یکی از کشورهای دارای توان بالقوه فعالیت در زمینه اقتصاد دریا محسوب می‌شود. یکی از استان‌هایی که سابقه تاریخی در استفاده از ظرفیت دریا دارد استان بوشهر است. این استان در حاشیه آبراهه استراتژیک بین‌المللی خلیج فارس، دارای طولانی‌ترین مرز دریایی با این دریا است که این مهم، ظرفیت‌های قابل توجهی در بخش‌های مختلف فراهم کرده است.

استان بوشهر با داشتن ۷۰۷ کیلومتر مرز آبی با خلیج فارس و دارا بودن ۲۹ درصد از طول نوار

^۱ - Sea-based Economy

^۲ - Blue Economy

ساحلی کشور، از ظرفیت‌های مهم اقتصاد آبی برخوردار است. علاوه بر آن، این استان دارای ۲۲ جزیره و شبه‌جزیره است. این استان در بین استان‌های کشور، دارای سومین اقتصاد بزرگ و رتبه اول درآمد سرانه^۱ است و ترکیبی از فعالیت‌های بزرگ اقتصادی مانند نفت، گاز، پتروشیمی، شیلات، تأسیسات هسته‌ای، صنایع دریایی، کشاورزی، معادن و فعالیت‌های تجاری و گردشگری را شامل می‌شود که همه آن‌ها به اقتصاد آبی مربوط می‌شوند.

سواحل بوشهر به دو قسمت تقسیم می‌شود؛ نخست سواحل مسطح و باتلاقی با آب‌خور کم و خور نامناسب که جهت پهلو گرفتن کشتی‌های بزرگ تجاری نامناسب است. در این نوع سواحل - که بیشتر سواحل شمالی استان بوشهر را تشکیل می‌دهند - تنها کشتی‌های با آب‌خور پایین امکان پهلو گرفتن دارند. دوم سواحل که بیشتر در سمت جنوب استان بوشهر قرار دارند؛ عمق دریا در کنار این سواحل به دلیل نزدیک شدن سلسله ارتفاعات به سواحل افزایش می‌یابد. این سواحل بیشتر سنگی هستند و شرایط لازم برای احداث اسکله و بندرگاه را دارا می‌باشند. موقعیت جغرافیایی استان بوشهر، منحصربه‌فرد است. گستردگی مرزهای بوشهر با دریا، موجب ارتباطات بازرگانی وسیع این بندر با کشورهای حوزه خلیج فارس، آسیای جنوب شرقی و شرق دور شده است. در داخل ایران نیز بندر بوشهر به دلیل مرکزیتش در بین بنادر جنوب، نزدیکی به استان فارس و دسترسی به نواحی داخلی ایران، همواره دارای موقعیت مناسب تجاری بوده است (تقوایی زحمت‌کش، ۱۳۹۵: ۳۹). از سال ۱۹۵۷ تا کنون، کرانه‌های خلیج فارس به‌ویژه استان بوشهر، به دلیل تمرکز منابع نفتی - گازی و نیز بنادر بازرگانی، یکی از محورهای کلیدی و حیاتی اقتصاد ایران به شمار می‌رود. از نیمه دوم سده بیست، محور ساحلی شمال خلیج فارس بنا به ملاحظات جغرافیای اقتصادی^۲، تبدیل به ستون و محور اقتصادی برای استمرار بقای ملی ایرانیان بوده است. این محور با تبدیل شدن به محور تولید و صدور نفت خام، محور پایه‌ای بازرگانی یا صادرات - واردات و محور اصلی سرمایه‌گذاری‌های هیدروکربنی^۳، عمق استراتژیک ایران را در برابر

^۱ - Per Capita Income

^۲ - Geoeconomics

^۳ - Hydrocarbon Investments

تهدیدهای دریایی متمایل به صفر ساخته است (کریمی‌پور و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۸). نتایج به‌دست‌آمده از پژوهش‌های قبل (محرابی و قامتی مجرد، ۱۴۰۰: ۳) نشان می‌دهد که ایران با در اختیار داشتن کرانه‌های ساحلی شمالی خلیج فارس و دسترسی به آبراهه تنگه هرمز، موقعیتی ویژه را در منطقه دارا است و در این راستا استان بوشهر یکی از استان‌های توانمند با مزیت‌های بالقوه اقتصادی است. همچنین این استان به دلیل بهره‌مندی از منابع عظیم نفت، گاز و پتروشیمی و همچنین دسترسی به آب‌های آزاد و بنادر مناسب می‌تواند در جهان جایگاه ویژه‌ای کسب نماید. لذا با برنامه‌ریزی و طرح‌های کلان می‌توان از پتانسیل بالای این استان جهت حضور و نقش‌آفرینی ایران در نظام بین‌الملل استفاده بهینه نمود.

استان بوشهر به لحاظ موقعیت سوق‌الجیشی و وجود شرکت‌های بزرگ نفتی و اجرای طرح‌های صنعتی بزرگ مانند نیروگاه اتمی، صنایع کشتی‌سازی و نفت و گاز، نیروهای انسانی فعال استان‌های مجاور و سایر مناطق را به خود جذب کرده است. این استان دارای بنادر مهمی همچون بوشهر، کنگان، عسلویه، دیر، گناوه، دیلم است که در مرز خلیج فارس قرار دارند. از بعد اقتصادی، دو بندر کنگان و عسلویه از ظرفیت بالایی برای تجارت در حوزه‌های اقتصادی و صنعتی برخوردارند. به‌طور کلی قرار گرفتن در کنار صنایع عظیم گاز و پتروشیمی و داشتن مرز دریایی طولانی و قرار گرفتن در مسیر راه ترانزیتی بوشهر - بندرعباس و نزدیکی به کشورهای حوزه خلیج فارس سبب شده که این دو بندر با راه‌اندازی فازهای جدید و گسترش صنایع در منطقه، نقش کلیدی را در عرصه ملی و منطقه‌ای ایفا نمایند. در کنار بنادر مهم این استان، جزیره خارگ در حدود ۵۷ کیلومتری شمال غربی بوشهر و ۳۰ کیلومتری بندر ریگ و ۳۵ کیلومتری بندر گناوه واقع شده است. فعالیت‌های پتروشیمی، تأسیسات مربوط به توسعه یا اداره میدان‌های نفتی دریایی و بیش از ۹۵ درصد از صادرات نفت ایران در این جزیره انجام می‌گیرد (محرابی و قامتی مجرد، ۱۴۰۰: ۴).

وجود ظرفیت‌های اشاره‌شده، اگرچه منافع اقتصادی خوب و مهمی را برای استان و کل کشور در بر دارد، اما اثرات منفی زیست‌محیطی را برای دریا و مردم استان به همراه دارد. تغییرات

اقلیمی^۱، یکی از بحث‌برانگیزترین و سیاسی‌ترین مسائل زیست‌محیطی است که استان بوشهر را تحت شعاع خود قرار داده است. اخیراً اکثریت قریب به اتفاق متخصصین تغییرات اقلیم، بر این باورند که فعالیت‌های مخرب انسانی تأثیر بسزایی بر تغییرات اقلیمی داشته که حتی از نقطه اوج آن نیز گذشته است و دیگر فرصتی برای خنثی‌سازی و مقابله با آسیب‌های زیست‌محیطی ناشی از آن وجود ندارد. بنابراین لازم است که برای ایجاد توسعه پایدار اقتصادی، تأثیرات منفی آتی بر محیط‌زیست را با توسعه روش‌های سازگار با محیط زیست و تولید انرژی از طریق کاهش استخراج معادن و سوزاندن سوخت‌های فسیلی تقلیل داد.

هدف از این تحقیق، شناسایی ظرفیت‌های توسعه دریا محور است که این امر از طریق شناسایی فرصت‌ها و چالش‌های تجارت و توسعه دریا محور در استان بوشهر انجام گردید. با توجه به اهمیت موضوع، این تحقیق به دنبال پاسخگویی به سوالات زیر است:

ظرفیت‌های توسعه دریا محور در استان بوشهر چیست؟

نقاط قوت و ضعف توسعه دریا محور در استان بوشهر کدامند؟

فرصت‌ها و تهدیدهای پیش روی توسعه دریا محور در استان بوشهر چیست؟

چگونه می‌توان با استفاده از تحلیل ماتریس SWOT^۲، استراتژی‌های مناسبی برای توسعه دریا محور در استان بوشهر تدوین کرد؟

برای پاسخ به این سؤالات، با استفاده از روش تحلیل توصیفی و با ابزار تحلیل ماتریس SWOT در ابتدا نقاط قوت، ضعف، آسیب‌ها و تهدیدهای توسعه دریا محور در حوزه خلیج فارس شناسایی شده است. به دلیل گستردگی موضوع، مطالعه موردی استان بوشهر انجام گرفته است. انتظار می‌رود نتایج این تحقیق، راهنمای سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان در جهت توسعه این استان باشد. همچنین، این تحقیق می‌تواند به عنوان یک الگو برای سایر استان‌های ساحلی کشور در جهت توسعه دریا محور مورد استفاده قرار گیرد.

^۱ - Climate Change

^۲ - stands for: Strength, Weakness, Opportunity, Threat

۲- مبانی نظری و پیشینه پژوهش

در زمینه توسعه دریا محور و اقتصاد دریا، پژوهش‌های مختلفی در داخل و خارج کشور انجام شده است. پژوهش‌هایی همانند قلی‌پور و همکاران (۱۴۰۱)، مقیمی (۱۴۰۱)، محرابی و قامتی مجرد (۱۴۰۰)، تقوایی زحمت کش (۱۳۹۵) و کریمی‌پور و همکاران (۱۳۹۵) در موضوعات اقتصاد دریا و یا موضوعات تجاری و اقتصادی استان بوشهر انجام شده است. مرکز پژوهش‌های مجلس (۱۳۹۴) نیز در یک گزارش پنج‌جلدی با عنوان اقتصاد دریا، به وجود ظرفیت‌های بالقوه و فرصت‌های ذی‌قیمت در قلمرو دریایی ایران در کنار قابلیت‌های سواحل آن با رویکرد آمایش منطقه‌ای و اهمیت آن در اقتصاد مقاومتی در بخش‌های کشاورزی و استحصال آب، شیلات، صنعت و انرژی، تجارت و کشتیرانی و گردشگری پرداخته است.

سبحانیان و همکاران (۱۴۰۲) در پژوهشی به شناسایی منافع اقتصادی حاصل از اقتصاد دریا محور پرداخته و به این سوال پاسخ داده‌اند که تمرکز بر اقتصاد دریا محور چه تأثیری بر رفاه، تغییرات تراز تجاری^۱ و اشتغال کشور دارد؟ در این پژوهش، اثرات اقتصادی تمرکز بر اقتصاد دریا محور (بخش آبرزی‌پروری و حمل‌ونقل دریایی)، بر اساس الگوی تعادل عمومی قابل محاسبه‌ی چند منطقه‌ای^۲ با بسته نرم‌افزاری GEMPACK تحلیل شده است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که با کاهش تعرفه بخش آبرزی‌پروری، حجم تولیدات این بخش کاهش و با افزایش بهره‌وری^۳ نهاده‌های واسطه‌ای^۴ در دو بخش آبرزی‌پروری و حمل‌ونقل دریایی، رفاه افزایش می‌یابد؛ همچنین با افزایش بهره‌وری نیروی کار و نهاده‌های واسطه‌ای، تراز تجاری این دو بخش مثبت می‌شود.

آکومولافی^۵ و همکاران (۲۰۲۲) در یک مطالعه، چالش‌ها و چشم‌اندازهای استقرار اقتصاد آبی

^۱ - Trade Balance

^۲ - Multi Regional Computable General Equilibrium Model (MRCGE)

^۳ - Productivity

^۴ - Intermediate Inputs

^۵ - Akomolafe

در مناطق ساحلی استان اوندو^۱ کشور نیجریه^۲ را بررسی نموده و به شناسایی نقاط قوت و ضعف آن پرداخته‌اند. نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که اقیانوس‌ها و دریاها، موتورهای اقتصاد جهانی هستند و پتانسیل زیادی برای رشد و توسعه مناطق ساحلی وجود دارد؛ اما علیرغم وجود این پتانسیل فوق‌العاده، رشد اقتصاد آبی چالش‌هایی را به همراه دارد. یکی از بارزترین موانع، نبود اهداف مشترک و مورد توافق اقتصاد آبی است.

بتل^۳ و همکاران (۲۰۲۱) در پژوهشی فرصت‌ها، چالش‌ها و راهکارهای توسعه اقتصاد آبی را برای کشور کوچک ساحلی باهاما^۴ بررسی کرده‌اند. این مقاله مسیرهایی را برای توسعه اقتصادی با استفاده از نیروی مبتنی بر سنت^۵،

در ارتباط با زمینه‌های نوظهور انرژی‌های تجدیدپذیر اقیانوسی^۶، آبی‌پروری فرا ساحلی^۷، زیست‌فناوری دریایی^۸ و اکتشاف زیستی^۹ پیشنهاد داده و پیوندهای متقابل بین هر فعالیت را مورد مورد بحث قرار می‌دهد. با وجود اینکه رشد مبتنی بر اقتصاد آبی در این پژوهش مورد تشویق قرار می‌گیرد، اما مواردی از بی‌عدالتی آبی، همانند نگرانی‌های عدالت زیست‌محیطی ناشی از آلودگی و زباله، تخریب محیط‌زیست، توزیع ناعادلانه منافع اقتصادی، نقض حقوق بومیان و محرومیت از حکمرانی نیز در این پژوهش برجسته شده است.

اسلام و همکاران (۲۰۱۸) مطالعه‌ای با هدف بررسی سناریوی فعلی منابع دریایی بنگلادش^{۱۰} و

^۱ - Ondo

^۲ - Nigeria

^۳ - Bethel

^۴ - Bahamas

^۵ - Traditional Strength

^۶ - Ocean Renewable Energies

^۷ - Offshore Aquaculture

^۸ - Marine Biotechnology

^۹ - Biological Exploration

^{۱۰} - Bangladesh

شناسایی فرصت‌ها و چالش‌های توسعه دریا محور این کشور انجام داده‌اند. یافته‌های این مطالعه نشان می‌دهد که بنگلادش می‌تواند رشد اقتصادی خود را از طریق استفاده پایدار از منابع دریایی تسریع بخشد. این مقاله چالش‌های توسعه پایدار آبی در این کشور را فقدان سیاست‌های صحیح و عدم وجود متخصصان دریایی در سطوح بالایی سیاست‌گذاری، سازمان‌ها و نهادهای ملی مشابه در وزارتخانه مربوط، تضمین حاکمیت بر کل فضای ساحلی و حفظ امنیت ساحل تجاری، کمبود دانش، نیروی کار متخصص و فناوری لازم برای بهره‌مندی حداکثری از اقتصاد آبی می‌داند.

۳- مبانی نظری

۳-۱- اقتصاد دریا محور

این واقعیت که اقیانوس‌ها و دریاها (و همچنین رودخانه‌ها، آبراه‌ها و دلتاها) برای توسعه پایدار اهمیت دارند، غیر

قابل انکار است. دو سوم سطح زمین را آب پوشانده است. دریاها به‌طور گسترده‌ای به‌عنوان مکانی برای پرورش تمام اشکال زندگی پذیرفته شده و به‌عنوان یک بخش اساسی در حفظ حیات انسان‌ها در زمین ضروری هستند. دریاها و اقیانوس‌ها، غذا و مواد معدنی را فراهم می‌کنند، اکسیژن تولید می‌کنند، گازهای گلخانه‌ای^۱ را جذب می‌کنند، تغییرات آب و هوایی را کاهش می‌دهند، بر الگوهای آب و هوا و دما تأثیر می‌گذارند و به‌عنوان بزرگراه‌هایی برای حمل و نقل انسان و تجارت دریایی عمل می‌کنند.

پیوند بین انسان‌ها و دریاها برای توسعه تمدن بشری اساسی بوده است. امروزه بیش از ۳ میلیارد نفر در نزدیکی سواحل زندگی می‌کنند و از بین ۲۰ شهر پرجمعیت جهان، ۱۶ شهر، ساحلی هستند و این تعداد با رشد جمعیت، جابجایی شهرها و افزایش تقاضا برای اقامت در نزدیکی اقیانوس‌ها و دریاها افزایش می‌یابد. اما سطح بالایی وابستگی انسان‌ها به دریا، فشار بی‌سابقه‌ای را

^۱ - Green House Gas (GHG)

بر اکوسیستم‌های دریایی برای پاسخگویی به نیازهای روزافزون جمعیت رو به رشد جهانی وارد می‌کند. بنابراین نیاز روزافزون به مقررات بر اساس تعادل مناسب بین تقاضا برای منابع طبیعی اقیانوس‌ها و پایداری آن‌ها وجود دارد.

دریاها با خطرات زیست‌محیطی قابل توجهی روبرو هستند که می‌تواند بر چشم‌انداز اجتماعی و اقتصادی همه کشورها تأثیر منفی بگذارد، به‌ویژه کشورها و شهرهای ساحلی که به شدت به اقیانوس‌ها وابسته هستند. افزایش سطح دریاها به دلیل تغییرات آب و هوایی، اسیدی‌شدن آب دریاها در نتیجه افزایش انتشار دی اکسید کربن^۱، بهره‌برداری بیش از حد و مدیریت ضعیف منابع دریایی، رواناب فاضلاب، رسوب آلاینده‌ها به آبراه‌ها و به خطر افتادن بستر دریا در نتیجه جستجو و استخراج منابع معدنی، برخی از خطراتی هستند که دریاها و شهرهای ساحلی را تهدید می‌کنند.

بر اساس توافقات اجلاس جهانی توسعه پایدار^۲، کشورهای عضو سازمان ملل، متعهد شدند از سلامت، بهره‌وری و انعطاف‌پذیری دریاها، اقیانوس‌ها و اکوسیستم‌های دریایی محافظت کنند تا تنوع زیستی^۳ آن‌ها را حفظ کنند و آن‌ها را قادر به حفاظت و استفاده پایدار برای نسل حاضر و آینده سازند.

از اقیانوس‌ها به‌عنوان انبار منابع زنده و غیرزنده یاد می‌شود. از زمان‌های بسیار قدیم، اقتصاد اقیانوس‌ها^۴ جایگاه مشخصی در تحلیل‌های اقتصادی داشته است. با افزایش نگرانی‌های زیست‌محیطی و استفاده نامحدود از منابع دریایی، مفهوم جدیدی به نام «اقتصاد آبی» به‌طور موازی ظهور کرد. در سال ۲۰۱۲ مفهوم اقتصاد آبی برای اولین بار در اجلاس توسعه پایدار که در سازمان ملل برگزار گردید، معرفی شد. از آن زمان، ترویج اقتصاد آبی توسط نهادهای مختلف بین‌المللی به‌منظور حفظ منابع گران‌بهای اقیانوسی آغاز شد. باین‌حال، در ابتدا این

^۱ - Carbon Dioxide

^۲ - Rio+۲۰

^۳ - Biodiversity

^۴ - Oceans Economy

اصطلاح جدید و مبهم، اغلب به معنای «اقتصاد اقیانوس» یا «اقتصاد دریا» استفاده می‌شد. برای رفع ابهام این واژه‌ها، سازمان ملل در سال ۲۰۱۴ تعریف کاملاً متمایزی ارائه کرد. طبق تعریف سازمان ملل، «اقتصاد آبی» یک اقتصاد اقیانوسی است که هدف آن بهبود رفاه انسانی و برابری اجتماعی است و درعین حال، کاهش خطرات زیست‌محیطی و کمبودهای زیست‌محیطی را نیز مدنظر دارد (سبحانیان و همکاران، ۱۴۰۲: ۳۳).

استفاده از دریاها و اقیانوس‌ها برای کاهش فقر، امنیت غذایی و پایداری معیشت بسیار مهم است. در ایجاد تعادل بین الزامات زیست‌محیطی و ضروریات و قواعد اقتصادی، مفهوم اقتصاد اقیانوس - که به عنوان اقتصاد آبی یا اقتصاد دریا نیز نامیده می‌شود - ایجاد شده است. بانک جهانی، اقتصاد آبی یا اقتصاد اقیانوس را این گونه تعریف می‌کند: «استفاده پایدار از منابع اقیانوس‌ها برای رشد اقتصادی، بهبود معیشت و اشتغال ساکنین آن مناطق در حالی که سلامت آن زیست‌بوم حفظ شود» (World Bank, ۲۰۱۷).

«اقتصاد دریا محور» به صورت استفاده پایدار از ظرفیت منابع و گستره‌های آبی، اعم از اقیانوس‌ها، دریاها، دریاچه‌ها و جزایر برای رشد اقتصادی، بهبود وضعیت معیشت و ایجاد اشتغال و در نهایت افزایش تولید ناخالص داخلی^۱ تعریف می‌گردد. بنابراین، حوزه اقتصاد دریا فراتر از مواردی از قبیل شیلات و گردشگری دریایی است و مستلزم حمایت از صنایع مرتبط با آب و دریا و از جمله حمل‌ونقل دریایی، گردشگری دریایی، انرژی‌های تجدیدپذیر، آبریزپروری و شیلات، بیوتکنولوژی دریایی، زیست‌هواشناسی و معدنکاری دریایی است (سبحانیان و همکاران، ۱۴۰۲: ۳۴).

اسناد اجلاس جهانی توسعه پایدار به چندین طریق برای اجرای برنامه اقدام خود اشاره می‌کند که این مؤلفه‌ها به اقتصاد اقیانوس‌ها مربوط می‌شود. عناصر برنامه اقدام شامل تجارت، امور مالی، فناوری و ظرفیت‌سازی^۲ است. از این منظر، ایجاد یک رژیم حاکمیتی مؤثر برای اقتصاد

^۱ - Gross Domestic Product (GDP)

^۲ - Capacity Building

اقتصاد آبی بر فعالیت‌های اقتصادی وابسته به دریا و بخش‌های مرتبط از جمله ماهیگیری، حمل‌ونقل، گردشگری دریایی و انرژی تأکید دارد. جوامع بین‌المللی اعتقاد دارند که اقتصاد آبی از ۳ بخش اصلی تشکیل شده است: مقابله اقتصاد با بحران جهانی آب، توسعه اقتصادی نوآور و توسعه اقتصاد دریایی.

et al, ۲۰۱۴).

۲-۳- سیاست‌های ابلاغی توسعه دریا محور

توسعه دریا محور به لحاظ اهمیت، در عالی‌ترین سطوح سیاست‌گذاری، تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی مورد توجه قرار دارد که بازتاب آن را می‌توان در ابلاغ سیاست‌های کلی توسعه دریا محور توسط مقام معظم رهبری در تاریخ ۱۴۰۲/۰۸/۱۶ و همچنین هدف قرار دادن اقتصاد دریا در فصل ۱۲ برنامه هفتم پیشرفت مشاهده کرد.

بر این اساس، در راستای اجرای سیاست‌های کلی توسعه دریا محور، برنامه جامع ارائه شده دولت قبل برای تحقق سیاست‌ها مطابق با برنامه زمان‌بندی شده در ۴۴ ماده در اردیبهشت‌ماه ۱۴۰۳ به تصویب هیئت وزیران رسید؛ ولی متأسفانه با شهادت رئیس‌جمهور محترم دولت قبل، این مسئله ناتمام ماند. البته در دولت جدید نیز به تازگی سیاست‌هایی در خصوص توجه به اقتصاد

^۱ - Business Governance

^۲ - Multilateral Trading System (MTS)

^۳ - World Trade Organization (WTO)

دریامحور اتخاذ شده است.

نهادهای مختلفی در کشور متولی اجرای برنامه‌های توسعه دریامحور هستند. نهادهایی همچون کارگروه ویژه علوم دریایی در وزارت علوم، شورای برنامه‌ریزی و توسعه استان‌های ساحلی، کارگروه ساماندهی سواحل در وزارت کشور، دبیرخانه شورای توسعه سواحل مکران، کارگروه رفع مشکلات و توسعه شهرستان ابوموسی در وزارت کشور، کارگروه ساماندهی سواحل، بنادر و جزایر ذیل کار ویژه مرز شورای امنیت کشور، سازمان بنادر و دریانوردی، کارگروه ملی اقتصاد دریا (زیرمجموعه معاون اول رئیس‌جمهور)، شورای عالی آمایش سرزمین، شورای عالی اقیانوس‌شناسی، شورای عالی صنایع دریایی و شورای عالی مناطق آزاد و ویژه اقتصادی، برخی از مراکز تصمیم‌گیری در حوزه توسعه دریا محور هستند.

مهم‌ترین مسئله‌ای که در این خصوص باید در دولت جدید مورد توجه قرار گیرد برنامه‌ای کردن سیاست‌های ابلاغی مقام معظم رهبری و تعیین متولی واحد برای اجرای این سیاست‌ها است. سیاست‌های ابلاغی مقام معظم رهبری در ۹ بند به شرح ذیل ابلاغ شده است:

۱- سیاست‌گذاری یکپارچه امور دریایی و تقسیم کار ملی و مدیریت چابک و کارآمد دریا به‌منظور بهره‌گیری حداکثری از ظرفیت‌های دریا، برای احراز جایگاه شایسته جهانی و رتبه اول در منطقه.

۲- توسعه فعالیت‌های اقتصادی دریا محور و ایجاد قطب‌های توسعه دریایی پیشران در سواحل، جزایر و پس‌کرانه‌ها به گونه‌ای که نرخ رشد اقتصادی در حوزه فعالیت‌های دریا محور طی ده سال همواره حداقل دو برابر نرخ رشد اقتصادی کشور باشد.

۳- تسهیل و توسعه سرمایه‌گذاری و مشارکت داخلی و خارجی با ایجاد زیرساخت‌های لازم نرم‌افزاری و سخت‌افزاری (حقوقی، اقتصادی، زیربنایی و امنیتی).

۴- تدوین طرح جامع توسعه دریا محور با پهنه‌بندی دریا، کرانه و پس‌کرانه و تعیین سهم و جغرافیای جمعیت، تجارت، صنعت، کشاورزی و گردشگری، خصوصاً در سواحل و جزایر جنوب و بالأخص سواحل مکران با تأکید بر هویت ایرانی- اسلامی طی حداکثر یک سال پس از ابلاغ سیاست.

۵- بهره‌برداری حداکثری و بهینه از ظرفیت‌ها، منابع و ذخایر زیست‌بوم دریایی با ممانعت از

تخریب محیط زیست دریایی بخصوص توسط کشورهای دیگر.

۶- تأمین و ارتقاء سرمایه انسانی و مدیریت متعهد و کارآمد و ایجاد پشتوانه علمی، آموزشی و پژوهشی برای توسعه دریا محور و زیست بوم نوآوری و فناوری دریایی.

۷- توسعه همکاری های اقتصادی، تجاری و سرمایه گذاری در طرح های بزرگ مقیاس و دانش بنیان زیرساختی، تولیدی و خدماتی با کشورهای همسایه و سایر کشورها به منظور بهره گیری از ظرفیت های دریایی و حضور مؤثر در معابر بین المللی و دستیابی به موقعیت قطب های منطقه ای.

۸- افزایش سهم کشور در حمل و نقل دریایی و ترانزیت با ایجاد و تقویت شبکه حمل و نقل ترکیبی.

۹- حمایت از سرمایه گذاران بومی و محلی در طرح های توسعه ای و حمایت از فعالان اقتصادی و بنگاه های کوچک و متوسط^۱ جوامع محلی در حوزه های مختلف از جمله صیادی، کشاورزی، صنعتی و گردشگری.

استان بوشهر به لحاظ ساحلی بودن و دارا بودن بیشترین مرز دریایی با خلیج فارس، یکی از مخاطبین اصلی این سیاست ها است. همه بندهای ۹ گانه و به ویژه بند ۶ و ۹ باید مورد توجه مراکز علمی و سیاست گذاری استان قرار گیرد.

۴- روش پژوهش

این پژوهش از نظر هدف، کاربردی و از نظر نوع مطالعه، ترکیبی (از نوع اکتشافی) است. پژوهش های ترکیبی، مطالعاتی هستند که با استفاده از ترکیب دو مجموعه روش های تحقیق کمی و کیفی به انجام می رسند. جمع آوری داده ها از روش های کتابخانه ای، مصاحبه و پرسشنامه است. جامعه آماری در این پژوهش، کارشناسان، پژوهشگران و مدیران حوزه اقتصاد دریا در استان هستند. روش نمونه گیری در این پژوهش، روش نمونه گیری هدفمند^۲ است.

^۱ - Small and Medium-sized Enterprises (SMEs)

^۲ - Purposive Sampling

در این پژوهش از ماتریس **SWOT** به منظور تجزیه و تحلیل نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و چالش‌های پیش‌روی توسعه دریا محور در استان بوشهر استفاده شده است. روش **SWOT** یک چارچوب جهت کمک به برنامه‌ریزان برای شناسایی راهبردهای دستیابی به اهداف را نشان می‌دهد. این روش، مسائل را در دو بعد داخلی و خارجی بررسی می‌کند که نقاط قوت و ضعف از عوامل داخلی و فرصت‌ها و تهدیدها از عوامل خارجی محسوب می‌شوند. از دیدگاه این روش، راهبرد مناسب، قوت‌ها و فرصت‌ها را به حداکثر و ضعف‌ها و تهدیدها را به حداقل ممکن می‌رساند.

کاربرد دیگر مدل **SWOT**، مقایسه فرصت‌ها و تهدیدهای کلیدی خارجی با ضعف‌ها و قوت‌های داخلی است. این تحلیل ابزاری کارآمد برای شناسایی شرایط محیطی و توانایی‌های درونی سازمان است. پایه و اساس این ابزار کارآمد در مدیریت استراتژیک و بازاریابی، شناخت محیط پیرامونی سازمان است. حروف **SWOT**، ابتدای کلمات **Strength** به معنای قوت، **Weakness** به معنای ضعف، **Opportunity** به معنای فرصت و **Threat** به معنای تهدید است. ماهیت قوت و ضعف به درون سازمان و ماهیت فرصت و تهدید معمولاً به محیط بیرونی مربوط است. تجزیه و تحلیل **SWOT** یک روش برنامه‌ریزی استراتژیک است که ابزار ارزیابی را در اختیار ما می‌گذارد. شناسایی نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای اصلی منجر به تجزیه و تحلیل مبتنی بر واقعیت، کسب چشم‌اندازهای تازه و ایده‌های جدید می‌شود.

بدین منظور، در ابتدا پرسش‌نامه‌ای برای شناسایی نقاط قوت و ضعف و فرصت‌ها و تهدیدها تدوین شد. سپس این پرسشنامه‌ها از طریق مصاحبه حضوری و فضای مجازی تکمیل گردید. از آنجا که روش نمونه‌گیری این تحقیق مبتنی بر هدف است، برای بررسی عوامل داخلی (نقاط قوت و ضعف) و عوامل خارجی (فرصت‌ها و تهدیدها) از تعداد ۱۷ نفر کارشناس امر نظرخواهی شده است. ۶ نفر از این کارشناسان دارای تحصیلات دکتری، ۶ نفر کارشناسی ارشد و ۵ نفر نیز دارای مدرک کارشناسی بوده‌اند. برخی از این کارشناسان دارای سوابق مسئولیتی کلان در استان هستند. سپس اطلاعات حاصل از پرسشنامه‌ها وارد جدول شد و نتایج آن برای تجزیه و تحلیل آماده گردید.

۵- یافته‌های پژوهش

نتایج تحقیق در جداول شماره ۱ و ۲ نشان داده شده است. در جدول شماره ۱ نقاط قوت و ضعف و در جدول شماره ۲ فرصت‌ها و تهدیدهای توسعه دریا محور در استان بوشهر بیان شده است. برای اولویت‌بندی بین موارد مختلف از روش میانگین نسبی^۱ استفاده شده است.

۱-۵- عوامل داخلی ظرفیت‌های توسعه دریا محور خلیج فارس (نقاط قوت و ضعف)

بر اساس نظر کارشناسان و میانگین نسبی از این پاسخ‌ها در جدول شماره ۱، مهم‌ترین نقاط قوت توسعه دریا محور در استان بوشهر به ترتیب عبارت‌اند از:

۱- وجود بنادر تجاری و صیادی و زیرساخت‌های لازم برای صادرات و واردات محصولات شیلاتی در استان

۲- وجود ۹۳۶ کیلومتر مرز دریایی و ۷۰۷ کیلومتر مرز کرانه‌ای

۳- تصویب زیرساخت‌های عمده تولید مانند منطقه آزاد تجاری، منطقه ویژه شمال استان، شهر مولد، شهرک‌های شیلاتی و ...

۴- منابع غنی دریایی و تنوع گونه‌های آبی، اعم از ماهی، میگو، صدف و ... در سواحل استان

۵- سابقه تاریخی بوشهر در انجام فعالیت‌های دریا محور و درهم‌تنیدگی فرهنگ منطقه با فعالیت‌های اقتصادی دریا محور و میل و استقبال اجتماعی به فعالیت‌های دریایی

۶- افزایش روزافزون تولید محصولات شیلاتی در استان

۷- همسایگی استان بوشهر با ۷ کشور منطقه‌ای از طریق خلیج فارس

۸- وجود نیروگاه اتمی بوشهر که قابلیت‌های بسیار زیادی در پزشکی، کشاورزی، صنایع، تولید برق و ... می‌تواند داشته باشد.

۹- وجود پژوهشگاه‌هایی مثل مرکز اقیانوس‌شناسی، پژوهشگاه دریا و ... در استان و نیز وجود رشته‌های مرتبط

^۱ - Relative Average

با دریا در دانشگاه‌های استان

۱۰- هزینه پایین حمل و نقل دریایی

۱۱- وجود معادن فراوان و دست‌نخورده در استان

۱۲- وجود کشاورزی صادرات‌محور در استان

۱۳- وجود صنایع دریایی و نفت و گاز و پتروشیمی و تولیدکنندگان مواد خام صنعتی در استان

۱۴- پرورش جلبک‌های دریایی و صنایع نوظهور در استان با کمک مخترعان بومی

در پاسخ به یکی از سؤالات، کارشناسان به بیان نقاط ضعف توسعه دریا محور در استان بوشهر پرداخته‌اند. بر اساس پاسخ کارشناسان و میانگین نسبی از این پاسخ‌ها در جدول شماره ۱،

مهم‌ترین نقاط ضعف توسعه دریا محور در استان بوشهر عبارت‌اند از:

۱- کمبود زیرساخت‌های انرژی، آب و برق در استان برای توسعه

۲- نبود امکان حمل و نقل ریلی و مناسب‌نبودن راه‌های ارتباطی استان به مرکز کشور

۳- مشکلات زیست‌محیطی استان ناشی از وجود تأسیسات پارس جنوبی

۴- وجود تهدیدات فرهنگی و عدم وجود پیوست‌های فرهنگی مناسب برای توسعه دریا محور در استان

۵- نزدیکی به کشورهای همسایه و سهولت خروج ارزش‌افزوده تولیدات داخلی به کشورهای

دیگر و هجوم کالاها و خدمات کشورهای دیگر به بازارهای محلی

۶- کمبود نیروهای متخصص بومی برای توسعه دریا محور

۷- عدم توسعه حمل و نقل ترکیبی در استان، کمبود زیرساخت‌های لازم و سن بالای ناوگان دریایی استان

۸- کمبود نیروی کار متخصص، ضعف فرهنگ دریایی، ناتوانی در بازاریابی و جذب گردشگر

دریایی و سنتی‌بودن فعالیت‌ها

۹- کمبود زیرساخت‌های لجستیکی مثل کانتینرهای یخچالی

۱۰- عدم گفتمان‌سازی توسعه دریا محور در استان و کشور

- ۱۱- عدم تکمیل زنجیره‌های ارزش^۱ تولیدات دریا محور که منجر به خام‌فروشی شده است.
- ۱۲- عدم وجود ظرفیت‌سازی‌های لازم برای توسعه دریا محور در رقابت با سایر کشورها از جمله کشورهای جنوب خلیج فارس
- ۱۳- طولانی‌بودن سیر مراحل ورود به فعالیت‌های اقتصاد دریا محور
- ۱۴- ضعف در توسعه گردشگری دریایی و کمبود امکانات رفاهی و تفریحی برای مسافران و گردشگران

جدول شماره (۱) - عوامل داخلی (قوت و ضعف) توسعه دریا محور در استان بوشهر

نقاط قوت	فراوانی	میانگین نسبی	نقاط ضعف	فراوانی	میانگین نسبی
وجود بنادر تجاری و صیادی، زیرساخت‌های لازم برای صادرات و واردات محصولات شیلاتی را فراهم کرده است.	۵	۰.۱۴۲۸۶	کمبود زیرساخت‌های انرژی، آب و برق در استان برای توسعه	۶	۰/۲
استان بوشهر دارای ۹۳۶ کیلومتر مرز دریایی و ۷۰۷ کیلومتر مرز کرانه‌ای و بیشترین مرز دریایی با خلیج فارس است.	۴	۰.۱۱۴۲۹	نبود امکان حمل‌ونقل ریلی و مناسب نبودن راه‌های ارتباطی استان به مرکز کشور	۵	۰/۱۶۷
تصویب زیرساخت‌های عمده تولید مانند منطقه آزاد تجاری، منطقه ویژه شمال استان، شهر مولد، شهرک‌های شیلاتی و ...	۴	۰.۱۱۴۲۹	مشکلات زیست‌محیطی استان ناشی از وجود تأسیسات پارس جنوبی	۳	۰/۱

^۱ - Value chains

۰/۰۶۶۷	۲	وجود تهدیدات فرهنگی و عدم وجود پیوست‌های فرهنگی مناسب برای توسعه دریا محور در استان	۰۰۰۸۵۷۱	۳	منابع غنی دریایی و تنوع گونه‌های آبی، اعم از ماهی، میگو، صدف و ... در سواحل استان
۰/۰۶۶۷	۲	نزدیکی به کشورهای همسایه و سهولت خروج ارزش افزوده تولیدات داخلی به کشورهای دیگر و هجوم کالاها و خدمات کشورهای دیگر به بازارهای محلی	۰۰۰۸۵۷۱	۳	سابقه تاریخی بوشهر در انجام فعالیت‌های دریا محور و درهم تنیدگی فرهنگ منطقه با فعالیت‌های اقتصادی دریا محور و میل و استقبال اجتماعی به فعالیت‌های دریایی
۰/۰۶۶۷	۲	کمبود نیروهای متخصص بومی برای توسعه دریا محور	۰۰۰۸۵۷۱	۳	تولید محصولات شیلاتی در استان افزایش یافته که می‌تواند با برنامه‌ریزی صحیح و سرمایه‌گذاری افزایش یابد.
۰/۰۶۶۷	۲	عدم توسعه حمل و نقل ترکیبی در استان، کمبود زیرساخت‌های لازم و سن بالای ناوگان دریایی استان	۰۰۰۸۵۷۱	۳	همسایگی با ۷ کشور منطقه از طریق خلیج فارس
۰/۰۶۶۷	۲	کمبود نیروی کار متخصص، ضعف فرهنگ دریایی، ناتوانی در بازاریابی و جذب گردشگر دریایی و سنتی بودن فعالیت‌ها	۰۰۰۵۷۱۴	۲	وجود نیروگاه اتمی بوشهر که قابلیت‌های بسیار زیادی در پزشکی، کشاورزی، صنایع، تولید برق و ... می‌تواند داشته باشد.

وجود پژوهشگاه‌هایی مثل اقیانوس‌شناسی، پژوهشگاه دریا و ... در استان و نیز وجود رشته‌های مرتبط با دریا در دانشگاه‌های استان	۲	۰۰۵۷۱۴	کمبود زیرساخت‌های لجستیکی مثل کانینرهای یخچالی	۱	۰/۰۳۳۳
هزینه پایین حمل‌ونقل دریایی	۲	۰۰۵۷۱۴	عدم گفتمان‌سازی توسعه دریا محور در استان و کشور	۱	۰/۰۳۳۳
وجود معادن فراوان و دست‌نخورده در استان	۱	۰۰۲۸۵۷	عدم تکمیل زنجیره‌های ارزش تولیدات دریا محور که منجر به خام‌فروشی شده است.	۱	۰/۰۳۳۳
وجود کشاورزی صادرات‌محور در استان	۱	۰۰۲۸۵۷	عدم وجود ظرفیت‌سازی‌های لازم برای توسعه دریا محور در رقابت با سایر کشورها از جمله کشورهای جنوب خلیج فارس	۱	۰/۰۳۳۳
وجود صنایع دریایی و نفت و گاز و پتروشیمی و تولیدکنندگان مواد خام صنعتی در استان	۱	۰۰۲۸۵۷	طولانی‌بودن سیر مراحل ورود به فعالیت‌های اقتصاد دریا محور	۱	۰/۰۳۳۳
پرورش جلبک‌های دریایی و صنایع نوظهور در استان با کمک مخترعان بومی	۱	۰۰۲۸۵۷	ضعف در توسعه گردشگری دریایی و کمبود امکانات رفاهی و تفریحی برای مسافران و گردشگران	۱	۰/۰۳۳۳
جمع	۳۵	۱	جمع	۳۰	۱

مأخذ: یافته‌های پژوهش

۲-۵- عوامل خارجی ظرفیت‌های توسعه دریا محور خلیج فارس (فرصت‌ها و تهدیدها)

برای کشف فرصت‌های توسعه دریا محور در استان بوشهر از کارشناسان خواسته شد این فرصت‌ها را نام ببرند. بر اساس پاسخ کارشناسان و میانگین نسبی از این پاسخ‌ها، **مهم‌ترین فرصت‌های توسعه دریا محور در استان بوشهر** بر اساس جدول شماره ۲ به ترتیب به شرح ذیل است:

- ۱- امکان ایجاد مشاغل جدید و پایدار در زمینه فرآوری و بسته‌بندی محصولات شیلاتی برای مردم استان
- ۲- ایجاد مناطق گردشگری در سواحل استان و ایجاد گردشگری بین‌المللی با رعایت مسائل گردشگری اسلامی
- ۳- توسعه صنعت شیلات در استان به عنوان صنعت اشتغال‌زا و ارزآور و توسعه کشاورزی دریایی
- ۴- توسعه فناوری‌های نوین در پرورش آبزیان و نوآوری در صنایع دریایی و توسعه انرژی‌های تجدیدپذیر
- ۵- ایجاد منافع مشترک استانی و کشوری با کشورهای اسلامی منطقه و تقویت روابط بین‌المللی
- ۶- بلااستفاده‌بودن عرصه‌های فعالیت دریایی در استان و نبود رقبای قوی
- ۷- توجه سیاست‌های ابلاغی به مؤلفه‌های محیط‌زیستی، قانونی، دیپلماسی اقتصادی، سرمایه انسانی، فناوری، مهارتی و دانشی، ترانزیت و کمک به تحقق اقتصاد مقاومتی در استان و کاهش وابستگی به نفت

- ۸- وجود تعداد زیادی قفس پرورش ماهی در سواحل استان و توسعه آن در خلیج فارس
 - ۹- وجود چاه‌های نفت بلااستفاده در داخل دریا
 - ۱۰- وجود قوانین مزیت‌دار مبادلات مرزی برای تأمین ارزان و آسان نهاده‌ها و خط تولید، مانند قانون ساماندهی ملوانی و قانون تعاونی‌های مرزنشینان
- مهم‌ترین تهدیدهای توسعه دریا محور در استان بوشهر** نیز بر اساس نظر کارشناسان و بر اساس اولویت‌بندی میانگین نسبی عبارت‌اند از:

- ۱- تخریب محیط‌زیست دریایی، آلودگی‌های ناشی از صنعت و کشاورزی، تغییرات اقلیمی و

- افزایش سطح دریا، افزایش غلظت دریا حاصل از آب شیرین کن ها و انباشت فلزات سنگین
- ۲- مشکلات فرهنگی و اجتماعی و تبدیل گردشگری به مراکز فساد اخلاقی در استان
- ۳- نوسانات اقتصادی و نرخ ارز، محدودیت های مالی و بانکی و تحریم ها
- ۴- تعدد کارگروه ها و نهادهای تصمیم ساز در حوزه دریا و سواحل و فقدان مدیریت یکپارچه^۱
- ۵- چالش های ساختاری و عدم هماهنگی بین نهادها و سازمان ها
- ۶- صید بی رویه و تخریب ذخایر دریایی
- ۷- عدم همراهی مردم محلی در فرایند توسعه و نبود اعتماد متقابل
- ۸- فقدان قوانین و مقررات جامع و کمبود برنامه بلندمدت
- ۹- تنش های منطقه ای و بین المللی، محدودیت های تجاری دریایی و مشکلات دسترسی به آب های آزاد
- ۱۰- افزایش قیمت زمین و مسکن و افزایش نرخ تورم در استان

^۱- Integrated Management

جدول شماره (۲) - عوامل خارجی (فرصت‌ها و تهدیدها) توسعه دریا محور در استان بوشهر

فرصت‌ها	فراوانی	میانگین نسبی	تهدیدها	فراوانی	میانگین نسبی
امکان ایجاد مشاغل جدید و پایدار در زمینه فرآوری و بسته‌بندی محصولات شیلاتی برای مردم استان	۶	۰.۱۳۳۳۳	تخریب محیط زیست دریایی، آلودگی‌های ناشی از صنعت و کشاورزی، تغییرات اقلیمی و افزایش سطح دریا، افزایش غلظت دریا حاصل از آب‌شیرین‌کن‌ها و انباشت فلزات سنگین	۹	۰/۲۶۴۷
ایجاد مناطق گردشگری در سواحل استان و ایجاد گردشگری بین‌المللی با رعایت مسائل گردشگری اسلامی	۵	۰.۱۱۱۱۱	مشکلات فرهنگی و اجتماعی و تبدیل مراکز گردشگری به مراکز فساد اخلاقی در استان	۴	۰/۱۱۷۶
توسعه صنعت شیلات در استان به‌عنوان صنعت اشتغال‌زا و ارزآور و توسعه کشاورزی دریایی	۵	۰.۱۱۱۱۱	نوسانات اقتصادی و نرخ ارز، محدودیت‌های مالی و بانکی و تحریم‌ها	۳	۰/۰۸۸۲۴
توسعه فناوری‌های نوین در پرورش آبزیان و نوآوری در صنایع دریایی و توسعه انرژی‌های تجدیدپذیر	۴	۰.۰۸۸۸۹	تعدد کارگروه‌ها و نهادهای تصمیم‌ساز در حوزه دریا و سواحل و فقدان مدیریت یکپارچه	۲	۰/۰۵۸۸
ایجاد منافع مشترک استانی و کشوری با کشورهای اسلامی منطقه و تقویت روابط بین‌المللی	۳	۰.۰۶۶۶۷	چالش‌های ساختاری و عدم هماهنگی بین نهادها و سازمان‌ها	۲	۰/۰۵۸۸
بلااستفاده بودن عرصه‌های فعالیت دریایی در استان و نبود رقبای قوی	۳	۰.۰۶۶۶۷	صید بی‌رویه و تخریب ذخایر دریایی	۲	۰/۰۵۸۸

۰/۰۵۸۸	۲	عدم همراهی مردم محلی در فرایند توسعه و نبود اعتماد متقابل	۰۰۶۶۶۶۷	۳	توجه سیاست‌های ابلاغی به مؤلفه‌های محیط‌زیستی، قانونی، دیپلماسی اقتصادی، سرمایه انسانی، فناوری، مهارتی و دانشی، ترانزیت و کمک به تحقق اقتصاد مقاومتی در استان و کاهش وابستگی به نفت
۰/۰۵۸۸	۲	فقدان قوانین و مقررات جامع، کمبود برنامه بلندمدت	۰۰۴۴۴۴۴	۲	وجود تعداد زیادی قفس پرورش ماهی در سواحل استان و توسعه آن در خلیج فارس
۰/۰۵۸۸	۲	تنش‌های منطقه‌ای و بین‌المللی، محدودیت‌های تجاری دریایی و مشکلات دسترسی به آب‌های آزاد	۰۰۴۴۴۴۴	۲	وجود چاه‌های نفت بلااستفاده در داخل دریا
۰/۰۲۹۴	۱	افزایش قیمت زمین و مسکن و افزایش نرخ تورم در استان	۰۰۴۴۴۴۴	۲	وجود قوانین مزیت‌دار مبادلات مرزی برای تأمین ارزان و آسان نهادها و خط تولید، مانند قانون ساماندهی ملوانی و قانون تعاونی‌های مرزنشینان
۰/۰۲۹۴	۱	فرسایش سریع تأسیسات تولیدی به دلیل رطوبت بالای هوا در استان	۰۰۴۴۴۴۴	۲	وجود کارگاه‌های تکثیر و تولید بچه‌میگو در استان
۰/۰۲۹۴	۱	مشکلات اجتماعی و فرهنگی ناشی از ورود نیروهای کار غیر بومی	۰۰۴۴۴۴۴	۲	برخی صنایع مثل نیروگاه اتمی و آب‌شیرین‌کن‌ها فقط در کنار دریا می‌توانند کار کنند و سواحل استان بوشهر مناسب‌ترین جا برای این صنایع هستند.

۰/۰۲۹۴	۱	موانع مالی و کمبود سرمایه‌گذاری‌های دولتی و خصوصی، مشکلات در تخصیص بودجه، هزینه‌های بالای زیرساخت	۰/۰۲۲۲۲۲	۱	تأکید سیاست‌های ابلاغی مقام معظم رهبری بر حمایت از سرمایه‌گذاری‌های بومی و استفاده از ظرفیت‌های کسب و کارهای کوچک و متوسط محلی
۰/۰۲۹۴	۱	نبود اختیار کافی برای نهادهای دریایی	۰/۰۲۲۲۲۲	۱	تبدیل ایران به کریدور بین‌قاره‌ای
۰/۰۲۹۴	۱	نیاز به تحقیقات پیشرفته، فقدان دانش فنی کافی، کمبود فناوری‌های پیشرفته و نوین دریایی، کمبود منابع انرژی پایدار در بنادر و سواحل	۰/۰۲۲۲۲۲	۱	توسعه اقتصادی استان و خروج از وضعیت کم‌برخوررداری
			۰/۰۲۲۲۲۲	۱	جلوگیری از مهاجرت نخبگان استان
			۰/۰۲۲۲۲۲	۱	دسترسی به آب‌های آزاد از طریق خلیج فارس
			۰/۰۲۲۲۲۲	۱	دسترسی به یارانه‌های مختلف دولتی در مقایسه با کشورهای همسایه
۱	۳۴	جمع	۱	۴۵	جمع

مأخذ: یافته‌های پژوهش

۲-۵- راهبردهای SOWT:

با توجه به اطلاعات ارائه‌شده در جداول شماره ۱ و ۲ و تحلیل وضعیت توسعه دریا محور در استان بوشهر، راهبردهای SWOT به شرح ذیل استخراج و ارائه می‌گردند. این راهبردها با هدف استفاده حداکثری از ظرفیت‌ها، رفع موانع، بهره‌برداری از فرصت‌ها و خنثی‌سازی تهدیدها تدوین شده‌اند.

۱-۲-۵- راهبردهای SO^۱ (حداکثر-حداکثر)؛ استفاده از نقاط قوت برای بهره‌برداری از فرصت‌ها:

این راهبردها بر پایه توانمندی‌های درونی استان برای بهره‌مندی از شرایط بیرونی مطلوب بنا شده‌اند:

راهبرد توسعه صنایع فرآوری و بسته‌بندی با استفاده از زیرساخت‌های بندری: با توجه به وجود بنادر تجاری و صیادی و زیرساخت‌های لازم (نقطه قوت ۱) و فرصت ایجاد مشاغل جدید و پایدار در زمینه فرآوری و بسته‌بندی محصولات شیلاتی (فرصت ۱)، باید توسعه صنایع پایین‌دستی شیلاتی را در دستور کار قرار داد تا ارزش افزوده بیشتری تولید شده و اشتغال پایدار ایجاد گردد.

راهبرد توسعه گردشگری دریایی اسلامی - ایرانی: با بهره‌گیری از سابقه تاریخی و فرهنگی بوشهر و استقبال اجتماعی از فعالیت‌های دریایی (نقطه قوت ۵) و همچنین وجود مرز دریایی طولانی (نقطه قوت ۲)، می‌توان با رعایت مسائل گردشگری اسلامی (فرصت ۲)، مناطق گردشگری بین‌المللی ایجاد کرد و از ظرفیت‌های تاریخی و فرهنگی برای جذب گردشگر استفاده نمود.

راهبرد نوآوری و توسعه فناوری‌های نوین دریایی با اتکا به پژوهشگاه‌ها: وجود پژوهشگاه‌هایی مانند مرکز اقیانوس‌شناسی و رشته‌های دانشگاهی مرتبط (نقطه قوت ۹) بستر مناسبی برای توسعه فناوری‌های نوین در پرورش آبزیان و انرژی‌های تجدیدپذیر (فرصت ۴) فراهم می‌کند. باید ارتباط صنعت و دانشگاه را تقویت کرد تا نوآوری در صنایع دریایی افزایش یابد.

راهبرد تقویت دیپلماسی اقتصادی و صادرات با استفاده از موقعیت ژئوپلیتیک: همسایگی با ۷ کشور منطقه (نقطه قوت ۷) و ایجاد منافع مشترک با کشورهای اسلامی (فرصت

^۱- Strength- Opportunity

۵) نشان‌دهنده پتانسیل بالای صادرات است. با استفاده از بنادر تجاری و منطقه آزاد، می‌توان صادرات محصولات کشاورزی و شیلاتی صادرات‌محور (نقطه قوت ۱۲) را به کشورهای همسایه گسترش داد.

راهبرد استفاده از ظرفیت نیروگاه اتمی برای توسعه صنایع خاص: وجود نیروگاه اتمی بوشهر (نقطه قوت ۸) در کنار فرصت توسعه انرژی‌های تجدیدپذیر و صنایع نوین (فرصت ۴)، می‌تواند مبنای توسعه صنایع پیشرفته و آب‌شیرین‌کن‌ها قرار گیرد که نیازمند انرژی پایدار و موقعیت ساحلی هستند.

۲-۲-۵- راهبردهای WO^۱ (حداقل-حداکثر)؛ بهره‌گیری از فرصت‌ها برای رفع نقاط ضعف:

این راهبردها بر استفاده از شرایط بیرونی مطلوب برای پوشش‌دادن ضعف‌های داخلی تمرکز دارند:

راهبرد جذب سرمایه و آموزش برای رفع کمبود نیروی متخصص: با استفاده از فرصت ایجاد مشاغل جدید (فرصت ۱) و سیاست‌های حمایتی دولت و اقتصاد مقاومتی (فرصت ۷)، باید دوره‌های آموزشی تخصصی برگزار کرد تا مشکل کمبود نیروهای متخصص بومی (ضعف ۶ و ۸) را برطرف کرده و از خروج ارزش افزوده به کشورهای همسایه جلوگیری نمود.

راهبرد توسعه زیرساخت‌های لجستیکی و حمل‌ونقل ترکیبی: با توجه به نبود حمل‌ونقل ریلی و ضعف زیرساخت‌های لجستیکی مانند کانتینرهای یخچالی (ضعف ۲ و ۹)، باید از فرصت قوانین مزیت‌دار مبادلات مرزی و توجه سیاست‌های ابلاغی به ترانزیت (فرصت ۷ و ۱۰) استفاده کرد تا با جذب سرمایه‌گذاری، ناوگان دریایی نوسازی شده و حمل‌ونقل ترکیبی توسعه یابد.

راهبرد تکمیل زنجیره ارزش برای مقابله با خام‌فروشی: فرصت توسعه صنعت شیلات

^۱- Weakness- Opportunity

به‌عنوان صنعت اشتغال‌زا (فرصت ۳) باید به‌عنوان ابزاری برای رفع مشکل عدم تکمیل زنجیره‌های ارزش و خام‌فروشی (ضعف ۱۱) مورد استفاده قرار گیرد. ایجاد صنایع تبدیلی و تکمیلی می‌تواند این نقیصه را جبران کند.

راهبرد گفتمان‌سازی و فرهنگ‌سازی عمومی: با استفاده از فرصت توسعه گردشگری و ایجاد منافع مشترک منطقه‌ای (فرصت ۲ و ۵)، باید برای رفع مشکل عدم گفتمان‌سازی توسعه دریا محور و تهدیدات فرهنگی (ضعف ۴ و ۱۰) اقدام کرد تا مردم محلی با توسعه پروژه‌ها همراهی کرده و اعتماد متقابل شکل بگیرد.

۳-۲-۵- راهبردهای ST^۱ (حداکثر - حداقل): استفاده از نقاط قوت برای کاهش تهدیدها:

این راهبردها بر آن هستند تا با استفاده از توانمندی‌های داخلی، خطرات بیرونی را به حداقل برسانند:

راهبرد حفاظت از محیط‌زیست با استفاده از پژوهش و فناوری: برای مقابله با تهدید تخریب محیط‌زیست و آلودگی‌های ناشی از صنایع (تهدید ۱)، باید از وجود پژوهشگاه‌های اقیانوس‌شناسی و نیروگاه اتمی (نقاط قوت ۸ و ۹) برای نظارت بر محیط‌زیست و توسعه فناوری‌های پاک و مدیریت پساب استفاده کرد.

راهبرد مقابله با رقبای منطقه‌ای و تحریم‌ها با اتکا به تولید داخلی: با توجه به وجود منابع غنی دریایی و معادن دست‌نخورده (نقاط قوت ۴ و ۱۱) و زیرساخت‌های منطقه آزاد، می‌توان با تهدید رقابت با کشورهای جنوب خلیج فارس و تحریم‌های اقتصادی (تهدید ۳ و ۱۲) مقابله کرد. افزایش تولید محصولات شیلاتی و خودکفایی می‌تواند وابستگی را کاهش دهد.

راهبرد مدیریت یکپارچه با استفاده از ظرفیت‌های قانونی و اجرایی: برای حل مشکل تعدد کارگروه‌ها و فقدان مدیریت یکپارچه (تهدید ۴)، می‌توان از وجود زیرساخت‌های

^۱- Strength-Threats

عمده تولید و منطقه آزاد (نقطه قوت ۳) به‌عنوان مدل‌های مدیریت موفق استفاده کرد و با هماهنگی دستگاه‌ها، از چالش‌های ساختاری کاست.

راهبرد توسعه گردشگری پاک برای مقابله با آسیب‌های اجتماعی: با تکیه بر فرهنگ بومی و میل اجتماعی به فعالیت‌های دریایی (نقطه قوت ۵)، می‌توان با تهدید تبدیل شدن مراکز گردشگری به مراکز فساد اخلاقی (تهدید ۲) مقابله کرد. گردشگری باید بر اساس فرهنگ اسلامی - ایرانی و با نظارت دقیق برنامه‌ریزی شود.

۴-۲-۵- راهبردهای WT^۱ (حداقل - حداقل)؛ راهبردهای تدافعی برای کاهش

نقاط ضعف و پرهیز از تهدیدها:

این راهبردها بر کاهش آسیب‌پذیری در برابر ریسک‌های خارجی و ضعف‌های داخلی متمرکز هستند:

راهبرد حفظ ذخایر دریایی و جلوگیری از صید بی‌رویه: با توجه به ضعف در ناوگان دریایی و سستی بودن فعالیت‌ها (ضعف ۷) و تهدید صید بی‌رویه و تخریب ذخایر (تهدید ۶)، باید قوانین سخت‌گیرانه‌ای برای صید اعمال کرد و با نوسازی ناوگان و آموزش صیادان، از تخریب منابع جلوگیری نمود.

راهبرد بهبود زیرساخت‌های حیاتی برای مقابله با بحران‌های محیط‌زیستی: کمبود زیرساخت‌های انرژی و آب (ضعف ۱) در کنار تهدید تغییرات اقلیمی و افزایش غلظت دریا (تهدید ۱)، خطرات جدی ایجاد می‌کند. باید مدیریت مصرف آب و انرژی را در اولویت قرار داد و زیرساخت‌های مقاومی در برابر تغییرات اقلیمی ایجاد نمود.

راهبرد ساده‌سازی قوانین و جذب سرمایه برای برون‌رفت از رکود: طولانی بودن مراحل ورود به فعالیت‌ها (ضعف ۱۳) و موانع مالی و تحریم‌ها (تهدید ۳) مانع توسعه هستند. باید

^۱- Weakness- Threats

با اصلاح قوانین، ایجاد یکپارچگی در نهادها و ارائه تسهیلات از طریق قوانین حمایت از سرمایه‌گذاری بومی، این موانع را کاهش داد.

راهبرد توانمندسازی جوامع محلی برای جلوگیری از مهاجرت و نارضایتی: برای مقابله با تهدید عدم همراهی مردم محلی (تهدید ۷) و ضعف فرهنگ دریایی (ضعف ۸)، باید با آموزش و ایجاد مشاغل درآمدزا، اعتماد مردم را جلب کرد و از مهاجرت نخبگان و نیروی کار جلوگیری به عمل آورد.

۶- نتیجه‌گیری و ارائه راهکارها

این پژوهش با هدف شناسایی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر توسعه دریا محور در استان بوشهر با استفاده از تکنیک تحلیل SWOT انجام پذیرفت. یافته‌های حاصل از نظرات کارشناسان نشان می‌دهد که اگرچه استان بوشهر از ظرفیت‌های بی‌نظیر جغرافیایی و زیرساختی برخوردار است، اما موانع ساختاری و محیط‌زیستی جدی، مسیر توسعه را ناهموار کرده‌اند.

بر اساس نتایج این مطالعه، وجود بنادر تجاری و صیادی، طولانی‌بودن مرز دریایی و تصویب زیرساخت‌های عمده تولید، به‌عنوان مهم‌ترین ارکان قدرت استان شناخته شدند. این در حالی است که کمبود زیرساخت‌های انرژی و آب، نبود حمل‌ونقل ریلی و مشکلات زیست‌محیطی، چالش‌های اصلی پیش روی مدیران هستند. از سوی دیگر، اشتغال‌زایی در فرآوری محصولات شیلاتی و گردشگری اسلامی فرصت‌های طلایی محسوب می‌شوند که در برابر تهدیدهای جدی نظیر تخریب محیط‌زیست، آسیب‌های اجتماعی و نوسانات اقتصادی و تحریم قرار دارند.

برای دستیابی به توسعه پایدار دریا محور و با توجه به ترکیب یافته‌های فوق، راهکارهای عملیاتی زیر به سیاست‌گذاران و مدیران استان بوشهر پیشنهاد می‌شود:

۱. با توجه به اینکه نبود حمل‌ونقل ریلی، دومین نقطه ضعف استان است، اولویت اول مدیران باید تسریع در اتصال شبکه ریلی استان به سراسر کشور و تکمیل خط آهن بوشهر- اصفهان باشد. این امر هزینه حمل‌ونقل را کاهش و قدرت رقابت بنادر استان را افزایش می‌دهد.

۲. برای رفع مهم‌ترین نقطه ضعف (کمبود زیرساخت)، باید سرمایه‌گذاری در تأسیسات آب‌شیرین‌کن‌های پیشرفته و نیروگاه‌های تجدیدپذیر (با استفاده از پتانسیل باد و خورشید در

منطقه) با اولویت بالا دنبال شود تا نیاز صنایع شیلاتی و پتروشیمی تأمین گردد.

۳. با بهره‌گیری از نقاط قوت موجود (بنادر و منابع غنی) و فرصت اشتغال‌زایی، باید از خام‌فروشی جلوگیری شود. ایجاد شهرک‌های صنعتی تخصصی فرآوری و بسته‌بندی محصولات شیلاتی و دریایی در مجاورت بنادر، ارزش افزوده بالایی ایجاد نموده و مشکل بیکاری را حل می‌کند.

۴. با توجه به تصویب زیرساخت‌های عمده تولید، باید مزیت‌های منطقه آزاد بوشهر برای جذب سرمایه‌گذاری خارجی و داخلی در حوزه‌های کشتی‌سازی و صنایع دریایی به کار گرفته شود تا در برابر تحریم‌ها مقاومت ایجاد گردد.

۵. راهکارهای عملیاتی در حوزه محیط‌زیست (مقابله با تهدیدها):

مدیریت اکوسیستم و پایش زیست‌محیطی: با توجه به اینکه تخریب محیط‌زیست، مهم‌ترین تهدید است، ایجاد سیستم پایش آنلاین برای رصد آلودگی‌های ناشی از صنایع و آب‌شیرین‌کن‌ها ضروری است. همچنین باید قوانین سخت‌گیرانه‌ای برای جلوگیری از تخلیه فاضلاب‌های صنعتی و کشاورزی به خلیج فارس وضع و اجرا شود.

توسعه «آبی فرهنگی» پایدار: برای مقابله با صید بی‌رویه، باید با همکاری پژوهشگاه‌های اقیانوس‌شناسی موجود در استان، دوره‌های بازآموزی برای صیادان برگزار شده و به صید پایدار و مکانیزه روی آورده شود.

۶. راهکارهای عملیاتی در حوزه فرهنگ و گردشگری (تقویت نقاط قوت اجتماعی):

توسعه گردشگری اسلامی - ایرانی: با توجه به فرصت ایجاد گردشگری بین‌المللی و تهدید آسیب‌های اجتماعی، باید طرح‌های گردشگری با رویکرد «گردشگری خانواده‌محور»^۱ و «مقصد

^۱ - Family-oriented Tourism

اسلامی^۱ طراحی شوند. ایجاد مجتمع‌های رفاهی استاندارد در سواحل و نظارت دقیق بر فعالیت‌های تفریحی می‌تواند از تبدیل شدن سواحل به مراکز فساد جلوگیری کند.

گفتمان‌سازی عمومی: برای رفع ضعف فرهنگی و جلب مشارکت مردم، باید با استفاده از رسانه‌های محلی، مزایای اقتصادی توسعه دریا محور را برای جوامع بومی تبیین کرد تا اعتماد متقابل بین مردم و دولت و بخش خصوصی برای اجرای پروژه‌ها شکل بگیرد.

۷. راهکارهای عملیاتی در حوزه مدیریت و حاکمیت:

مدیریت یکپارچه سواحل: برای حل مشکل تعدد کارگروه‌ها و نبود مدیریت یکپارچه، پیشنهاد می‌شود یک «ستاد

فرماندهی اقتصاد دریا محور» با اختیارات کامل در سطح استان تشکیل شود تا تمامی دستگاه‌های اجرایی (استانداری، سازمان بنادر، محیط‌زیست، شیلات و ...) را زیر یک چتر مدیریتی هماهنگ کند.

جذب سرمایه‌گذاری با ریسک‌پذیری مشترک: برای خنثی‌سازی تهدید تحریم‌ها و کمبود بودجه، باید از ابزارهای مالی نوین مانند اوراق اسلامی (صکوک) و جذب سرمایه‌گذاری‌های مردمی در قالب تعاونی‌های مرزنشینان استفاده شود.

^۱ - Islamic Destination

منابع

۱. تقوایی زحمت‌کش، شیوا. (۱۳۹۵). *جغرافیای تاریخی بندر بوشهر. پژوهش در تاریخ*. ۷ (۱۲): ۳۷-۵۴.
۲. سبجانیان، محمدهادی؛ دسینه، مهدی؛ نجاتی، مهدی؛ بلاغی اینالو، یاسر. (۱۴۰۲). *اقتصاد دریا محور؛ تولید، اشتغال و صادرات: رویکرد تعادل عمومی قابل محاسبه‌ی چند منطقه‌ای. اقیانوس‌شناسی*. ۱۴ (۵۶): ۳۱-۴۶.
۳. قلی‌پور مقدم، فرید؛ اسماعیلی، رضا؛ هادی پیکانی، مهربان. (۱۴۰۱). *مؤلفه‌های راهبردی مؤثر بر پایداري اجتماعی- فرهنگی سواحل مکران با رویکرد توسعه دریا محور. آموزش علوم دریایی*. ۹ (۲): ۷۵-۹۵.
۴. کریمی‌پور، یداله؛ محمدی، حمیدرضا؛ عزیززاده طسوج، محسن؛ سلیم‌نژاد، ندیمه. (۱۳۹۵). *تفاوت‌های راهبردی سواحل ایران. فصلنامه بین‌المللی ژئوپلیتیک*. ۱۲ (۴۱): ۱-۲۳.
۵. محرابی، علیرضا؛ قامتی مجرد، کبری. (۱۴۰۰). *تبیین مزایای نسبی حضور ایران در ژئواکونومی دریایی نظام بین‌الملل با تأکید بر خلیج فارس (مطالعه موردی استان بوشهر). مطالعات جغرافیا، عمران و مدیریت شهری*. ۷ (۳): ۱-۲۴.
۶. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی. (۱۳۹۴). *بررسی قابلیت‌های منطقه‌ای مبتنی بر اقتصاد دریا محور. تهران. دفتر مطالعات زیربنایی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی*.
۷. مقیمی، م. (۱۴۰۱). ۹ چالش زیست‌محیطی استان بوشهر. *بازیابی‌شده از اداره کل حفاظت محیط‌زیست استان بوشهر*.
۸. Akomolafe, D; Akande, S; Yerokun, O. (۲۰۲۲). *Challenges and Prospects of the Deployment of Blue Economy in the Coastal Areas of Ondo State. Journal of Production, Operations Management and Economics*. ۲(۳): ۹-۲۴.
۹. Bethel, B; Buravleva, Y; Tang, D. (۲۰۲۱). *Blue Economy and Blue Activities: Opportunities, Challenges, and Recommendations for The Bahamas. Researchgate*. ۱۲(۱۰): ۱-۱۵.
۱۰. Islam, M; Rahaman, M; Ahmed, Z. (۲۰۱۸). *Blue Economy of Bangladesh: Opportunities and Challenges for Sustainable Development. Advances in Social Sciences Research*. ۵(۸): ۱۶۸-۱۷۸.

۱۱. Onguglo, B; Roberts, J; Razzaque, M. (۲۰۱۴). *The Oceans Economy: Opportunities and Challenges for Small Island Developing States. United Nations Conference On Trade And Development.* (pp. ۱-۳۲). New York and Geneva: United Nations.
۱۲. World Bank. (۲۰۱۷, june ۶). **The World Bank.** Retrieved from: " *What is the Blue Economy?* "